

УДК 528.94(477.82)

Пугач С. О., Король П. П.

Східноєвропейський національний університет
імені Лесі Українки

КАРТОГРАФУВАННЯ ПРОМИСЛОВОСТІ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ (КІНЕЦЬ ХХ – ПОЧАТОК ХХІ ст.)

У статті проаналізовано карти промисловості Волинської області кінця ХХ – початку ХХІ ст. з точки зору показників, способів картографування та повноти інформації. На основі офіційних статистичних даних та особисто зібраних матеріалів побудовано картосхеми сучасного стану промислового виробництва Волинської області. Проаналізовано зміни територіальної організації промисловості за останні десятиліття.

Ключові слова: промисловість, Волинська область, картографування, карти промисловості, способи картографування.

Вступ. Актуальність теми. На думку багатьох вчених, у ХХІ ст. людська цивілізація розпочала постіндустріальний етап свого розвитку. Проте промисловість залишається матеріальною основою цивілізації, базисом економіки багатьох країн та регіонів світу. Від ефективності функціонування промислового комплексу залежить добробут суспільства, рівень задоволення населення матеріальними благами. Вивченням промисловості, як галузі матеріального виробництва, займається багато різноманітних наук. Вагоме місце серед них належить економічній та соціальній географії та її галузевій дисципліні – географії промисловості. Географія промисловості займається дослідженням територіальної організації промислового виробництва. Будь-яка географічна наука у своїх дослідженнях широко застосовує картографічні моделі. Рівень картографічного забезпечення багато в чому визначає рівень розвитку географічної науки взагалі. Досліджуючи карти промисловості Волинської області можна визначити рівень розвитку географічної науки, ступінь вивченості об'єкта. Саме тому тема дослідження є актуальною і такою, що потребує подальших досліджень.

Аналіз останніх публікацій. Питанням промисловості Волинської області присвячено ряд загальних публікацій [1; 5; 7; 8], які доповнені картографічними матеріалами. Проте окремих досліджень картографічних творів, які відображають стан промисловості Волинської області в Україні не проводилось.

Метою дослідження є аналіз карт промисловості Волинської області часів Незалежності України (кінець ХХ – початок ХХІ століття), а основним **завданням** – дослідження рівня вивченості сучасного стану промисловості Волинської області на основі аналізу картографічних моделей.

Виклад основного матеріалу. Промисловість являє собою сукупність підприємств (фабрик, заводів, фірм, електростанцій, шахт, кар'єрів, майстерень тощо), на яких видобувають й обробляють сировину, виготовляють засоби виробництва та предмети споживання [4]. Вона є провідною галуззю матеріального виробництва, від рівня, темпів і характеру розвитку якої залежить науково-технічний прогрес та продуктивність праці в економіці, рівень задоволення безпосередніх потреб населення.

Впродовж тривалого періоду (ХІХ – більша частина ХХ ст.) промисловість була основою економіки розвинених країн, її головною сферою. Саме у промисловості розпочалася НТР, впроваджувалися основні досягнення науково-технічного прогресу. Промислове виробництво було «гордістю» країни, чи не головним об'єктом дослідження економічної географії. Картографуванню промисловості надавалося важливого значення. Карти промисловості обов'язково були присутні у комплексних та соціально-економічних атласах.

У кінці ХХ – на початку ХХІ ст. ситуація докорінно змінилася. Сьогодні із впевненістю можна констатувати, що географія промисловості в Україні перебуває на низькому рівні розвитку, порівняно із географією населення, рекреаційною географією, соціальною географією тощо. Це пояснюють, як правило, переосмисленням ролі населення, як головної компоненти тріади природа–населення–господарство, підкресленням його провідної ролі. Виробнича сфера, зокрема промисловість, розглядається, як дещо похідне, другорядне. Іншою, не менш важливою причиною «занепаду» географії промисловості, є проблема збору первинних статистичних даних. Згідно статті 21 Закону України про державну статистику «Гарантії органів державної статистики

щодо забезпечення конфіденційності статистичної інформації» усі дані по кожному господарству носять конфіденційний характер та можуть бути використані лише знеособлено або у зведеному вигляді [6].

Вказані процеси та тенденції не могли не вплинути на стан картографування промисловості у нашій країні та Волинській області зокрема. Розглянемо навчально-краєзнавчі атласи Волинської області.

Так, у «Атласі Волинської області» (1991) [1] на загальноекономічній карті «Економічна карта» структура галузей обробної промисловості зображена способом кругових значків. Щоправда, величина значка є пропорційною до чисельності населення промислового пункту, а реальна частка окремих галузей у промисловому виробництві не вказана (рівні сектори для усіх галузей). Добувна промисловість (основні родовища корисних копалин) зображена способом геометричних значків, без зазначення числових характеристик.

Крім титульної карти у атласі присутні п'ять карт дрібнішого масштабу (1:2 000 000), на яких за допомогою способу значків відображено окремі укрупнені галузі промисловості: промисловість будівельних матеріалів, деревообробну промисловість, легку промисловість, харчову промисловість, виробництво товарів народного споживання. Як і на титульній карті, будь-які кількісні характеристики на них відсутні, а відображено лише структуру галузей промисловості населених пунктів (кругові значки).

В «Атласі історії культури Волинської області» (2008) [2] сучасний стан промисловості відображено на фактографічній карті «Господарство (2007 р.)», де у межах окремих міських населених пунктів наявні галузі промисловості показано способом значків. Промислові підприємства сільських населених пунктів (за винятком с. Кульчин) не відображені. За допомогою геометричних значків показано найбільші родовища корисних копалин. Щоправда, у атласі наведено серію історико-географічних карт господарства Волині [2, 32-43], на яких переважно способом значків відображено промисловість (промисли, ремесла): залізобудівні промисли (XVI ст.); водні борошномельні млини (друга половина XVI – середина XVII ст.); гуті та папірні (XVI–XIX ст.); господарство (1798 р.); промисловість (1895 р.); обробка тваринних продуктів (1895 р.); обробка рослинних продуктів (1895

p.); обробка викопних продуктів (1895 p.); промисловість (1911 p.); промисловість (1936 p.); структура борошномельної промисловості (1936 p.); господарство (1985 p.).

У навчальному атласі «Волинська область: Географічний атлас» (2009) [3] карта «Промисловість» виконана способом символічних значків, що розміщені всередині кружка. Родовища корисних копалин зображені геометричними значками. До позитивних моментів карти слід віднести відображення розвитку промисловості сільських населених пунктів.

Детальні науково-довідкові карти промисловості Волинської області та її окремих галузей (машинобудування, харчової промисловості та промисловості будівельних матеріалів) представлені у колективні монографії «Євро регіон Буг: Волинська область» [5]. Вони відображають стан галузі у першій половині 90-х рр. ХХ ст.). На початку розділу «Промисловість» (автор В. Й. Лажнік) вміщено дві аналітичні карти – «Галузева концентрація промисловості» та «Територіальна концентрація промисловості». На першій, способом значків відображено галузеву структуру промисловості Волинської області, способом картограм – густоту основних промислово-виробничих фондів, а способом ареалів – межі промислових вузлів. На іншій – способом картодіаграм відображено чисельність промислово-виробничого персоналу у районах та індекс територіальної концентрації промислово-виробничого потенціалу, способом картограм – виробничо-територіальну концентрацію промисловості, способом значків – чисельність промислово-виробничого персоналу у містах обласного підпорядкування, а способом ареалів – межі промислових вузлів.

Серед карт окремих галузей промисловості за складністю, технікою побудови та кількістю виділяються карти машинобудівного комплексу (автор В. Й. Лажнік). На карті «Галузева структура машинобудівного комплексу» способом значків показано понад 100 промислових центрів та пунктів машинобудування, металообробки та ремонту. Чисельність промислово-виробничого персоналу відображено розміром кругових значків, а галузеву структуру – сегментами. Способом картограм відображено частку зайнятості населення району в числі зайнятих у машинобудівній галузі області.

Карта «Територіальна концентрація машинобудування

та металообробки» виконана поєднанням способу значків (чисельність промислово-виробничого персоналу, рівень виробничо-територіальної концентрації, рівень територіальної концентрації промислових пунктів та центрів) та картограм (рівень територіальної концентрації машинобудування в районах). Карта «Територіальна організація машинобудівного комплексу» побудована способом значків (елементи територіальної структури, чисельність промислово-виробничого персоналу, галузева структура, територіальна концентрація підгалузей), картограм (частка адміністративних районів за чисельністю зайнятого персоналу у машинобудуванні області, частка машинобудівного куща чи вузла у структурі машинобудування області), ареалів (межі машинобудівних кущів та вузлів).

Оригінальністю відзначається карта «Опорний каркас територіальної структури машинобудування», на якій поєднано використання способів псевдоізоліній (зони вигідності ЕГП за величиною інтегрального потенціалу), значків (чисельність промислово-виробничого персоналу, функціональні типи пунктів, центрів та вузлів), знаків руху (основні економічні зв'язки між функціональними типами пунктів і центрів), ареалів (межі машинобудівних кущів та вузлів), лінійних знаків (залізниці, магістральні автошляхи).

Достатньо високим рівнем змістового навантаження відзначається розділ «Будівельно-індустріальний комплекс» (автор І. П. Бобрович) [5, 227–243], у якому промисловість зображена на двох картах. Зокрема, на карті «Промисловість будівельних матеріалів» способом значків відображені елементи територіальної структури (пункти та центри) промисловості будівельних матеріалів, їх питому вагу за чисельністю зайнятих, відомче підпорядкування, форму власності, галузеву структуру, а також видобувні підприємства; способом ареалів – межі вузлів та кущів промисловості будівельних матеріалів; способом знаків руху – зовнішні зв'язки. На карті «Територіальна структура будівельно-індустріального комплексу» показано частку промисловості будівельних матеріалів у загальній кількості працюючих будівельно-індустріальних пунктів та центрів (сектор у круговому значку) та родовища будівельно-мінеральної сировини, що розробляються (геометричні значки).

Окремі галузі та виробництва харчової промисловості

представлені на картах спеціалізованих АПК Волинської області: зернопродуктового [5, 262], бурякоцукрового [5, 264], плодоовочеконсервного [5, 272], м'ясопромислового [5, 280], молокопромислового [5, 282]. Загалом, харчова промисловість відображена на карті «Територіально-галузева структура інтегрального агропромислового комплексу» (автор В. С. Корчун), на якій способом значків відображено елементи територіальної структури (продовольчі центри та пункти), їх потужність (виробництво товарної продукції харчової промисловості) та елементи галузевої структури; а символічними значками показані лісопродовольчі пункти, рибні цехи та ділянки.

Науково-довідкова карта промисловості Волинської області наведена у дисертації А. М. Слащука [7]. На карті «Промислове виробництво місцевих економічних центрів» способом значків відображено чисельність зайнятих у промисловості міст та смт, галузеву структуру промисловості (за часткою зайнятих), виробництво промислової продукції на 1000 осіб. Типом шрифтів підписів показано типізацію міських населених пунктів, а способом картограм відображено частку зайнятих у господарстві міських поселень у загальній кількості населення району.

Укладені після 2000 р. карти промисловості Волинської області не відрізняються належним науковим рівнем, що пояснюється недостатністю фактографічної інформації.

На основі офіційних статистичних даних Головного управління статистики у Волинській області [8] було побудовано карту промисловості області у розрізі адміністративних районів та міст обласного підпорядкування (рис. 1).

Промисловість Волинської області характеризується значними територіальними диспропорціями. Основна частина промислового потенціалу області сконцентрована у його південній частині, особливо м. Луцьку та прилеглих до нього територіях Луцького та Ківерцівського районів. Другий за значенням регіон концентрації промислового виробництва області – її південно-західна частина (м. Нововолинськ, м. Володимир-Волинський, Володимир-Волинський та Іваничівський райони).

Серед решти адміністративно-територіальних одиниць області виділяються Локачинський, Рожищенський райони та м. Ковель. Звертає на себе увагу надзвичайно низька частка м. Ковель, який у минулому був другим, після Луцька промисловим центром

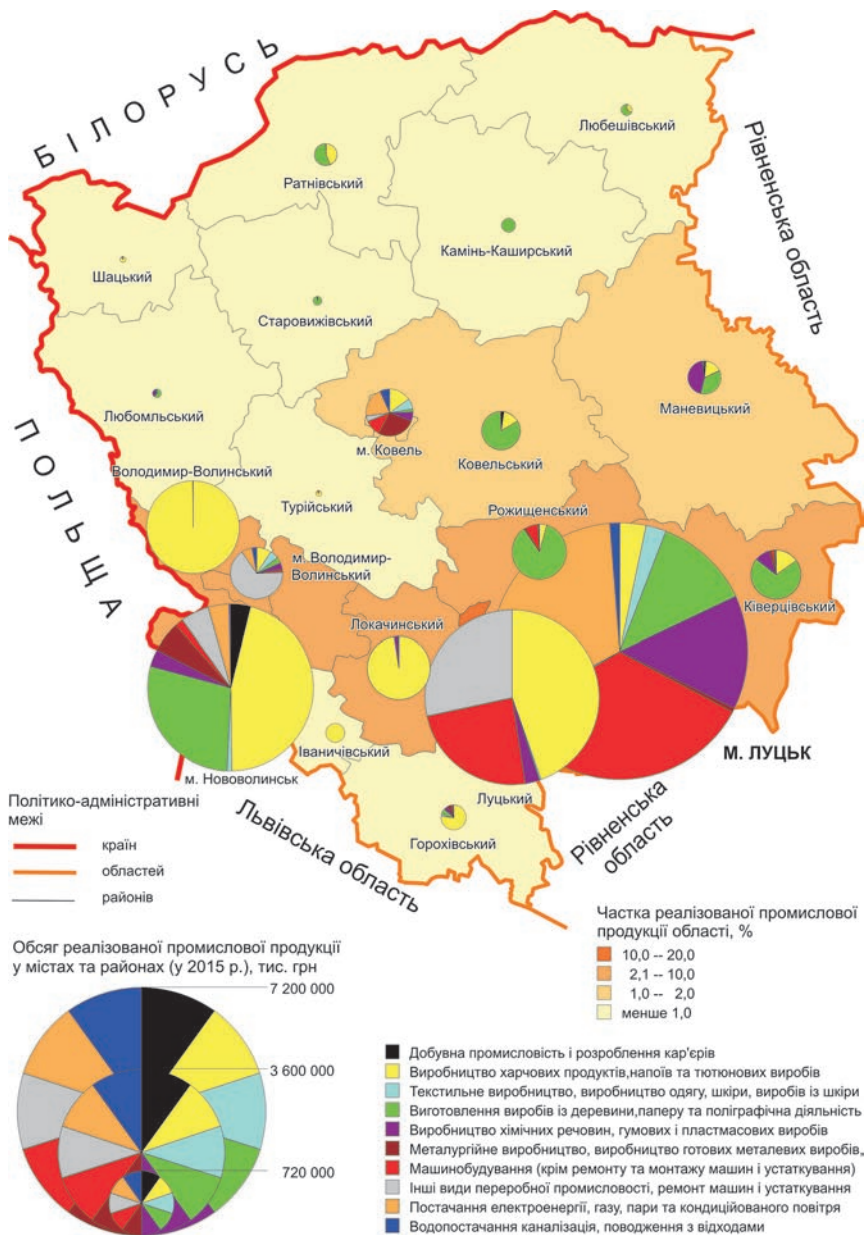

Рис. 1. Обсяг та структура реалізованої промислової продукції у Волинській області (у 2015 р.)

Волинської області. На решту 11 районів сумарно припадає лише 4,9 % обсягу реалізованої промислової продукції області. Географічно це переважно північні райони області із низьким рівнем соціально-економічного розвитку (рис. 1).

Щодо територіальної диференціації окремих галузей, то добувна промисловість помітне місце займає лише у м. Нововолинську, Маневицькому та Ковельському районах. Харчова та деревообробна галузі поширені по усій території області, але на харчову промисловість більша частка припадає у південних районах Волинської області, а на лісову та деревообробну – у північних. Машинобудування практично відсутнє на півночі області та сконцентроване переважно у межах м. Луцька та прилеглих територій. Галузі хімічної промисловості мають високу частку у м. Луцьк, Луцькому районі, м. Нововолинськ, Ківерцівському районі і особливо – у Маневицькому районі (через розвинене виробництво торфобрикетів).

Побудована карта (рис. 1) далеко не у повній мірі відображає особливості територіальної диференціації промислового виробництва по території Волинської області. Нами впродовж останніх 3 років із різноманітних джерел (Internet бізнес-каталоги, особисті опитування, матеріали дипломних та магістерських робіт, виробничих та переддипломних практик студентів географічного факультету СНУ імені Лесі Українки, матеріали ЗМІ тощо) було зібрано відомості про близько 400 промислових підприємств області (назва, місцезнаходження, продукція підприємства, чисельність працівників) та побудовано карту територіальної диференціації промислового виробництва у Волинській області (рис. 2). Дана карта у повній мірі відображає особливості територіальної організації промисловості області, а показник чисельності працівників відзначається більшою інерційністю (меншими коливаннями у розрізі років) у порівнянні з обсягом реалізованої продукції, який відзначається значною часовою динамікою.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Не зважаючи на кризові явища, промисловість продовжує залишатися однією із головних сфер економіки Волинської області. У промисловому комплексі області відбуваються постійні трансформаційні процеси (зміна функціонально-галузевої, функціонально-територіальної та функціонально-управлінської

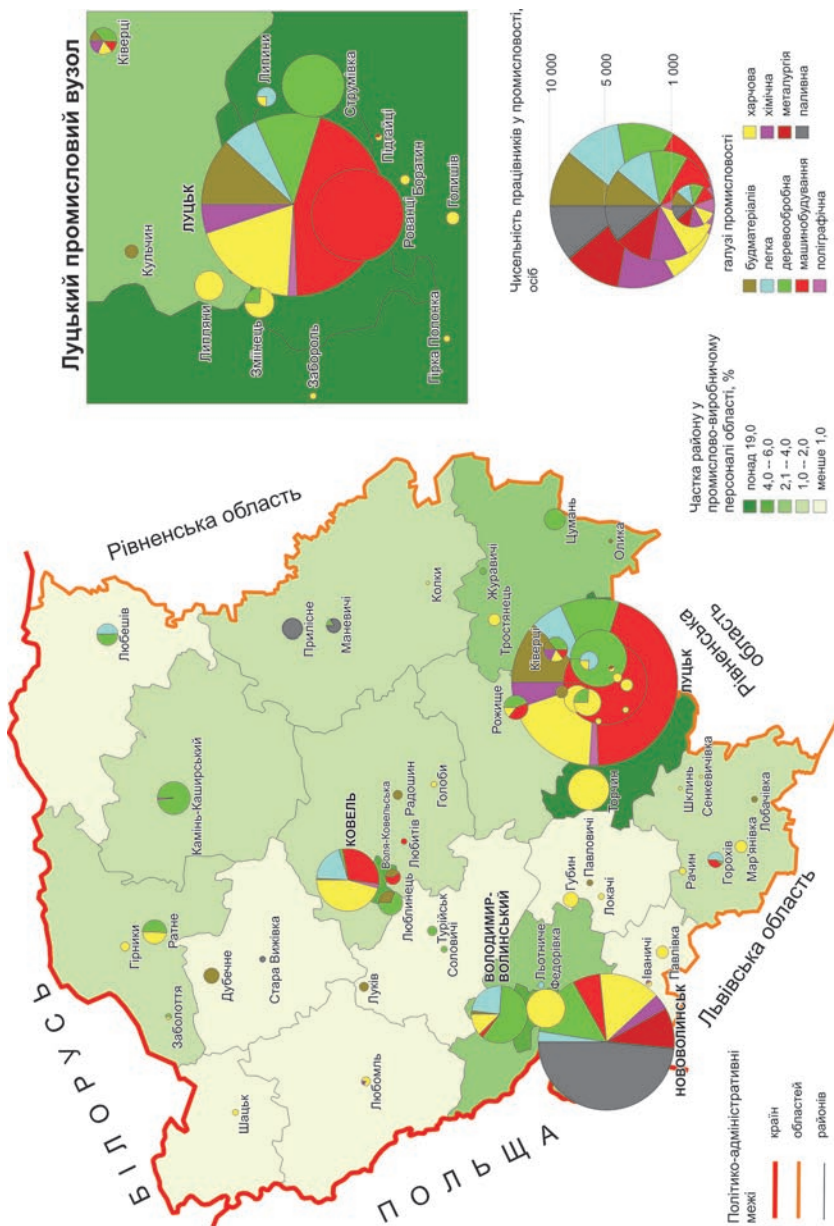

Рис. 2. Територіальна диференціація промислового виробництва у Волинській області

структур), зміст яких розкривається за допомогою картографічних моделей. За останні десятиріччя ґрунтовних карт промисловості Волинської області практично не створено, що не може у кінцевому результаті не відобразитися на ефективності управління регіоном. На нашу думку, основні зусилля слід спрямувати на комплексні географічні дослідження промисловості Волинської області та їх інтеграцію, шляхом створення детальних аналітичних, синтетичних та комплексних карт, що дозволить краще зрозуміти явища та процеси, які відбуваються у господарстві Волинської області та ефективніше здійснювати процеси регулювання та керування.

Рецензент – кандидат географічних наук, професор В. Й. Лажнік

Література:

1. Атлас Волинської області [Карті]. – М. : ГУГК, 1991. – 42 с.
2. Атлас історії культури Волинської області [Карті] / відп. ред. Ф. В. Зузук. – Луцьк : РВВ «Вежа», 2008. – 112 с.
3. Волинська область: географічний атлас. Моя мала Батьківщина [Карті] / відп. ред. Т. В. Погурельська. – К. : Мапа, 2009. – 20 с.
4. Енциклопедія бізнесмена, економіста, менеджера [Текст] / за ред. Р. Дяківа. – К. : Міжнародна економічна фундація, 2000. – 704 с.
5. Єврорегіон Буг : Волинська область [Текст] / за ред. Б. П. Клімчука, П. В. Луцишина, В. Й. Лажніка. – Луцьк : РВВ ВДУ, 1997. – 448 с.
6. Пугач С. Проблеми інформаційного забезпечення суспільно-географічних досліджень промислових комплексів [Текст] / С. Пугач // Українська географія : сучасні виклики. – У 3 т. – 2016. – Т. І. – С. 88–90.
7. Слащук А. М. Місцеві економічні центри у господарському розвитку обласного мезорайону (на прикладі Волинської області) : дис. ... канд. геогр. наук : 11.00.02 [Текст] / Андрій Миколайович Слащук; Волинський держ. ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк, 2000. – 212 с.
8. Промисловість Волині за 2015 рік : Статистичний бюлетень [Текст] / відп. за вип. С. О. Щербакова. – Луцьк : ГУС у Волинській області, 2016. – 25 с.

С. А. Пугач, П. Ф. Король
**КАРТОГРАФИРОВАНИЕ ПРОМЫШЛЕННОСТИ
ВОЛЫНСКОЙ ОБЛАСТИ (КОНЕЦ XX – НАЧАЛО XXI В.)**

Промышленность является материальной основой цивилизации, базисом экономики многих стран и регионов мира. Изучением промышленности занимается география промышленности – наука о территориальной организации промышленного производства. Исследуя карты промышленности Волынской области можно определить уровень развития географической науки, степень исследования объекта.

Сегодня география промышленности в Украине находится на низком уровне развития. Это объясняют с одной стороны – переосмыслением роли населения, как главной компоненты общества, с другой – недостатком первичных статистических данных.

В учебно-краеведческих атласах Волынской области (Атлас Волынской области (1991); Атлас истории культуры Волынской области (2008); Волынская область: Географический атлас (2009)) промышленность отображена преимущественно на общезкономических картах способом значков. Количественные характеристики на картах отсутствуют, а показана лишь структура отраслей промышленности населенных пунктов.

Детальные научно-справочные карты промышленности Волынской области и ее отдельных отраслей (машиностроения, пищевой промышленности и промышленности строительных материалов) представлены в коллективной монографии «Еврорегион Буг: Волынская область». На картах широко распространены качественные и количественные характеристики промышленных пунктов, классификации и типизации промышленных объектов. При составлении карт использовались следующие способы картографирования: способ значков, картограмм, картодиаграмм, способ ареалов, псевдоизолиний, знаков движения, способ линейных знаков.

Карты промышленности Волынской области после 2000 г. не отличаются надлежащим научным уровнем. На основе официальных статистических данных и результатов собственных исследований нами были составлены карты промышленности Волынской области, которые позволяют проследить основные трансформации в отраслевой и территориальной структурах.

Создание картографических моделей позволит лучше понять явления и процессы, которые сейчас происходят в промышленности Волынской области и эффективнее осуществлять процессы управления.

Ключевые слова: промышленность, Волынская область, картографирование, карты промышленности, способы картографирования.

S. O. Puhach, P. P. Korol

MAPPING INDUSTRY VOLYN REGION (END XX – BEGINNING XXI CENTURY)

Industry is the material basis of civilization, the basis of the economy of many countries and world regions. The industry is study by industry geography. The industry geography is the science about the territorial organization of industrial production. Exploring industry maps of Volyn region can determine the level of development of geographical science, the degree of the research object.

Today the industry geography in Ukraine is at a low level of development. This is explained on the one hand – rethinking the role of the population as the main components of the society, on the other – the lack of basic statistics.

In the educational-regional atlases of the Volyn region (Volyn region Atlas (1991) Volyn region history of culture Atlas (2008); Volyn region: Geographical Atlas (2009)) industry represented mainly on the general economic maps by method of cartographic symbols. Quantitative characteristics are missing, and displayed only the industry structure of the settlements.

Detailed scientific maps industry of the Volyn region and its individual sectors (engineering, food processing industry, building materials industry) are presented in the monograph «Euroregion Bug: Volyn region» The maps are well represented qualitative and quantitative characteristics of industrial items, classification and typing of industrial objects. In the construction of maps were used the following manner of cartographic representation: method of (cartographic) symbols, diagrammatic map, diagram map, method of area, pseudoisolines method, method of motion symbols, method of line symbols.

The industry Maps of the Volyn region after 2000 do not differ proper scientific level. Based on the official statistics and the results of

our studies, we are making industry maps of the Volyn region, which allows us to trace the major transformation in the sectoral and territorial structures.

Creation of cartographic models will better understand the phenomena and processes that are currently taking place in the industry of the Volyn region and more effective to carry out management processes.

Keywords: industry, Volyn region, mapping, industry maps, manners of cartographic representation.

Надійшла до редакції 29 серпня 2016 р.